

ATATÜRK'TEN ANILAR

HİKMET BAYUR

ATATÜRK ADI

Bunu *Atatürk Hayatı ve Eseri* adlı kitabımın önsözünde kısaca ele almıştım. Sonra karşılaştığım sorular dolayısıyla işin gerektiği gibi anlaşılmadığını gördüğümden daha açık yazmayı doğru buldum.

Bir akşam Atatürk, bu adı almaya karar verdiğini söyledi ve düşüncemi sordu.

“Mustafa Kemal adıyla parlak zaferler kazandınız, ün saldınız, çürümüş bir imparatorluktan dipdiri bir cumhuriyet çıkardınız, büyük devrimler yaptınız; bu adı bırakmak doğru olmaz.” dedim.

Atatürk yalnız şu karşılığı verdi: “İbn-i Sina’ya neden kızıyor-sun?” Ben işi anlamış ve “Doğru.” demiştim.

Bunun anlamı şuydu:

İbn-i Sina diye anılan Ebu Ali el-Hüseyin İbn-i Abdullah, Buhara yakınlarında Afşana’da doğmuştur. O sırada Mâveraü’n-Nehr bir Türk ülkesiydi. Orada doğanların Türklüğü değil, Türk olmadığı savı ortaya atılırsa bunun kanıtlanması gerekirdi. Ancak, hemen bütün Türk ünlülerinin Arap adları taşıması yüzünden karışıklıklar doğagelmektedir.

Bir karşılaştırma, durumu daha iyi anlamaya yarar.

Farabî de Mâveraü’n-Nehrlidir, ancak dedesinin adı Tarhan’dır (tam adı Muhammed ibn-i Muhammed ibn-i Tarhan Ebu Nasır el-Farabî’dir). Bu yüzden Türklüğü kabul edilmektedir.

Eğer Farabî’nin dedesi de “Ahmet”, “Muhammed” gibi bir ad taşıyaydı hiç kuşkusuz o da İbn-i Sina gibi Arap veya Fars sayılacaktı.

Atatürk bu adı almakla Türklerin de genellikle Türk adları taşımalarının gerektiğini belirtmek istemiştir.

HERRIOT İLE BİR GÖRÜŞME¹

1933 yazında Atatürk'ün İstanbul'da bulunduğu sırada eski Fransız başbakanlarından Herriot oraya gelmişti. Atatürk onu Dolmabahçe Sarayında kabul etti. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da orada bulunuyordu. Genel Sekreter sıfatıyla tercümanlığı ben yaptım. Herriot çok saygılıydı ve her sözünde büyük bir yakınlık duygusu seziliyordu. Türlü devlet işleri ve layiklik üzerinde konuşulurken, eski Fransız Başbakanı: "Size nasıl hayran olmayayım? Halifeyi sınır dışı ettiniz; halbuki Papanın Paris temsilcisi (*nonce apostolique*) benim hükümetimi düşürdü." dedi.

BİR SAVAŞ BAĞLAŞMASI ÖNERİSİ

Atatürk'ün İstanbul'da bulunduğu bir sırada Rusya'ya komşu devletlerden birinin elçisi Atatürk tarafından kabul edilmek istemiş ve görüşme Dolmabahçe Sarayında olmuştu. Kabulde Genel Sekreter sıfatıyla ben tercümanlık yaptım. Elçi Rusya'daki düzenin kötülüğü, milyonlara varan toptan öldürmeleri ve öldürücü yerlere sürmeleri söz konusu ettikten sonra, Hitler'in bu düzeni yıkmaya azimli olduğunu, olayın bütün Rusya komşularını ilgilendirdiğinden alınacak tedbirler üzerinde görüşüp anlaşılmasının çok yararlı olacağını söyledi. Bu beklenmedik öneri bizleri şaşırttı.

Atatürk uzun bir öğüt vermeye koyuldu ve âdeta karşısında bulunan bir öğrenciye siyasal ders veren bir profesör gibi konuştu. Savaşların hiç umulmadık çok değişik talihler gösterdiğini, hiç yoktan bu gibi nedenlerle savaşa atılmanın sırf bir macera olacağını, Birinci Dünya Savaşının yenenleri de yenilenler kadar yıprattığını, barışın en büyük nimet olduğunu, bizim barış içinde gelişmekten başka bir amacımız olmadığını ve "yurtta barış, dünyada barış" parolasının siyasamızın ilkesi olduğunu, kendi ülkesi de bu ilkeye uyarsa çok iyi edeceğini söyledi.

¹ Bir ara "Bursa nutku" hikâyesiyle ün yapmış olan R. R. Yücer, aynı risalede "Titülesko'nun enfiyesi ve Herriot'nun piposu" başlığı altında, Atatürk'ün Herriot'yu kabulünde, önüne birçok pipo serdiğini anlatmıştır. Oysa, bunun gerçekte hiç ilgisi yoktur. Titülesko'nun kabulünde bulunmadım, ancak ona ait hikâyenin de uydurma olduğunda kuşku yoktur. Öyle bir şey olmuş olsaydı duyardım.

Elçinin, bu öğütlerin ne ölçüde yerinde olduğunu anlamış bulunduğu kuşkuludur. Yüzünde, görevini başaramamış olmanın üzüntüsünden başka bir belirti yoktu.

MUSSOLİNİ'NİN ATATÜRK HAKKINDA BİR GÖRÜŞÜ

Belgrat'ta elçi bulunduğum sırada orada General Bodrero adında bir İtalyan elçisi vardı. Arnavutluk ve türlü sorunlar dolayısıyla Faşist Hükümet, Belgrad'a hep önemli kimseleri atardı. Doğal olarak Bodrero da bu partidendi ve Mussolini ile teması çoktu. Bir gün bana bu diktatör'ün Atatürk hakkındaki şu sözlerini nakletti:

“Rusya'ya karşı güdülmesi gereken siyasaı yalnız Mustafa Kemal ve ben anladık: dış siyasaıda onunla dost olmak ve içeride komünistleri ezmek.”

Bunu kendisine anlattığımda Atatürk, “Doğrudur.” dedi.

O, genel olarak Mussolini'nin demeç ve sözlerine bakarak, “Bunlar bir delinin ağzından çıkmışa benziyor, ancak dış siyasaıda davranışları hesaplı görülüyor, sonrasını bekleyelim.” derdi. Bu konuşma 1928 yılında olmuştu.

ATATÜRK'ÜN HITLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞÜ

Atatürk, Hitler'in gerçek bir başarıya ulaşabileceğine inanmazdı ve durmadan yeni sorunlar ortaya atmasının kendisini bir gün yıkıma götürebileceğini söylerdi.

Bununla birlikte, Versailles Antlaşmasının kısıtlayıcı hükümlerini ortadan kaldırmak yolundaki çabalarını, Avusturya'yı Almanya ile birleştirmek istemesini doğal bulurdu. İki ülkede de aynı ulus aynı dili konuşuyordu ve Viyana'nın Germen İmparatorluğunun başkenti olduğu sıralarda ortak bir yaşantıları olmuştu. Çekoslovakya'nın sınırları üzerinde yaşayan ve Südet diye anılan Almanlar'ın geleceği konusu ortaya çıktığı zaman Atatürk çok hastaydı ve eski tertip sofra kurulmuyordu, bu konudaki düşüncelerini öğrenmek fırsatını elde edemedim.

Atatürk, Hitler'in tutumunun Genel Savaşı yakınlaştırdığını görmüştür. Ancak o yoldaki başlıca adımlar, yani Almanya'nın Çekoslovakya'ya ve İtalya'nın Arnavutluk'a el koymaları onun ölümünden sonra olmuştur.

ATATÜRK'ÜN HARBİYE NAZIRI OLMAK İSTEMESİ

1918'de Osmanlı Devleti bırakışma istemek zorluğunda kaldığında, Atatürk, Harbiye Nazırı (Millî Savunma Bakanı) olmak istemiş ve bu makamın ona verilmesi, gerek Padişah, gerekse Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ca uygun görülmemiştir.

Türk Devletinin Dış Siyaseti adlı eserimi yazarken kendisinden sormuştum: "Harbiye Nazırı olsaydınız ne yapardınız?" Karşılığı şu olmuştur: "İlk olarak Padişahla Hükümeti Eskişehir'e götürmek ve Mondros'taki bırakışma görüşmelerini oradan yönetmek."

HAVA KUVVETLERİNİ TEFTİŞ

Bir gün Atatürk Hava Kuvvetlerini teftiş etmiş, onların havada yaptıkları cambazlıkları ve toplu manevralarını seyretmiş, birçoklarıyla kendi usulüyle konuşmuş, pek çok şey öğrenmiş ve hükümler çıkarmıştı. O akşam iyi bir rastlantıyla ben de sofrada bulundum.

"Havacıları teftiş ettim, bunlar müthiş adamlar, ben korkmam, benden sonra gelecek olanlar düşünsün." dedi.

Kimse bir şey sormadı ve iş daha vuzuha kavuşamadı.

ATATÜRK VE DEVLET İŞLERİ

Eleştirici yaradılıştan olduğumdan Genel Sekreterliğim sırasında bu "hastalığım" çok teperdi. Sabırlı olan Atatürk bu işlerdeki ilkesini şöyle özetlemişti:

"Ben işleri sorumlusuna bırakır ve elde edilen sonuca göre hüküm veririm. Eğer bir işin behemehal yapılması gerektiği halde yapılmadığını görürsem işe karışır ve yol gösteririm. Normal olarak hükümet işleri iyi gitmezse Başbakanı, ordu işleri iyi gitmezse Genelkurmay Başkanını değiştiririm."

ATATÜRK ÖNEM VERDİĞİ BİR OLAYIN BÜTÜN
YÖNLERİNİ İNCELEMEDEN GEÇMEZDİ

Buna iki örnek vereceğiz:

1932 yazında Dolmabahçe'deydik. O sırada İstanbul'da bulunan Yedek Subay Okulu öğrencilerinin bir kısmı Park'ta gösteri yapmışlardı.

Yemeklerin kötü ve disiplinin aşırı sert olmasından yakınıyorlardı. O sırada Genel Sekreterdim. Atatürk olayı duyunca: “Galiba bana İstanbul’da rahat bir yaz geçirtmek istemiyorlar.” dedi.

Toplantı yapan yedek subay adayları dağıtıldı. Atatürk elebaşlarının ilk soruşturmasının Dolmabahçe’de yapılmasını istedi. Çok ustaca sorular hazırlayıp gençlere bunların sorulmasını buyurdu. Kendisi de bitişik bir odadan söylenenleri dinliyordu. Bilmek istediği suydı: Bunlar gerçekten yemek ve disiplinden mi sızlanıyorlar, yoksa eski muhaliflerce iş çıkarmak için mi kışkırtılmışlardı?

Sorulara verilen karşılıklardan böyle bir olasılık bulunmadığına hükmederek, gösteri yapmak suçu dolayısıyla gerekenin yapılması için işin Savunma Bakanlığına bırakılmasını buyurdu.

Aynı yılda, Atatürk’ün yine ne denli önemsiz görülürse görülsün dikkatini çeken her işin derinliğine inmeğe verdiği önemi gösteren bir olayla karşılaşıldı.

Meclis ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı İsmail Hakkı Tekçe son derece cesur, atılgan, disipline bağlı ve Atatürk’e âşık denecek kadar onu seven bir subaydı ve birliğini iyi yetiştirirdi.

1932 yılında İstanbul’a geldiğimizde subayların üst rütbede olanlara selâm vermekte pek titiz olmadıklarını, nice teğmen ve yüzbaşının, binbaşı olan kendisine selâm vermediklerini göreyerek içlerlemişti.

İstanbul’da Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa çok çetin bir savaşçı olduğunu İstiklâl Savaşında kanıtlamıştı. Ancak anlaşılan bu selâm işinde pek titiz değildi.

İsmail Hakkı Tekçe tutup Şükrü Naili Paşa’ya olayı anlatan ve disiplin eksikliğini belirten bir mektup yazar ve altına ad ve görevini belirten imzasını atar. Bir alay komutanının bir kolordu komutanına o yolda mektup yazması asker disiplinine hiç mi hiç sığmazdı. Bundan alınan Şükrü Naili Paşa, Dolmabahçe Sarayına gelip “Kimdir bu İsmail Hakkı Bey², bana nasıl böyle şeyler yazar?” yolunda konuşur.

Olayı öğrenen Atatürk, işi İsmail Hakkı Tekçe’nin aşırı gayretine vererek ona tembihlerde bulunmakla yetinebilirdi. Ancak O, bununla yetinecek bir kimse değildi. Akı bir noktaya takılmış, kendi kendine: “Acaba İsmail Hakkı’nın arkasında bir destekleyici kuvvet var da

² O tarihte henüz soyadı kanunu çıkmamıştı.

ona güvenerek mi bu derece disiplin dışına çıktı?" diye sormuştu. Bu düşünceyle onun hakkında hiç bir şey belirtmeyecek M.A.H. (şimdiki M.İ.T.) yoluyla incelemeler yaptırmıştı. Bir şey çıkmayınca, Atatürk'ün içi rahatladı; çünkü Tekçe'yi çok severdi ve ona çok güvenirdi.

ATATÜRK'ÜN DEVRİM İŞLERİNDEKİ
TUTUMUNA BİR ÖRNEK:
ŞAPKA KANUNU

Atatürk bir devrimi gerçekleştirmeyi düşününce konuyu ve onun yaratabileceği tepkileri inceden inceye araştırır, sezdirmeden yoklamalar yapar, onu tepkisiz veya en az tepki ile halka kabul ettirmek için gereken her tedbiri alırdı.

Atatürk özel hayatında olduğu gibi, toplum hayatında ve siyasa da büyük bir ruhbilim ustası idi. Konuştuğu kimsenin sorularına karşılık verirken, gösterdiği ilgi, duraksama veya tepkiler, başkaları için ne denli belirsiz olurlarsa olsunlar, onun için anlam taşırdı. Bir topluluk karşısında konuşurken de böyle yapardı. Dinleyenlerin yüzlerinden duygu ve düşüncelerini sezerdi.

O, bir devrime girişmeden önce bu konudaki olağanüstü yeteneğinden yararlanırdı. Ankara'da, İstanbul'da ve seçtiği illerde sofrasına çağırdığı kimseler ve görüştüğü halktan, onlara hiç sezdirmeden, yapacağı devrime karşı olanın tepkilerini büyük bir isabetle sezerdi.

Ondan sonra devrimin stratejisini saptardı ve "eşref saati" iyi seçerdi.

Şapka devrimi bu yolda iyi bir örnektir.

Esasa bakılırsa kavuğun, sarığın, fesin ve şapkanın dinle hiç bir ilgisi yoktur. Agel ile kefiyeyi bırakıp kavuk ve sarık kullanmış olanlar nasıl "kâfir" olmamışlarsa, onların yerine fesi ve daha sonra şapkayı geçirenler de "kâfir" olmamışlardır.

Ancak şu var ki, gelenekleşmiş bir tutuma bağlı inançlar ne ölçüde dinle ilgisiz, hatta saçmanın saçması olurlarsa olsunlar, bir kere kütlenin kafasında kutsal diye yer aldılar mıydı onu söküp atmak son derece güç ve tehlikeli olabilir. Şapka giyen kimsenin "kâfir" ve halk diliyle "gâvur" olacağı inancı bu gibi saçmalar arasında yer tutmuş bir inançtı.

“Eşref saat”, 1925’te çalar. Türkiye’de Kurtuluş Savaşı yapmış olanlar iki takıma ayrılmışlardır. Esas kütleden ayrılanlar tutucu kuvvetleri yanlarına almaya çalışmaktadırlar, gerici kuvvetler ise kendilerine bir baş aramaktadırlar. Türklerin zaferini hazmedememiş olup onun sömürgelerdeki gitgide gelişen etkilerini önlemek için Türkiye’nin başına bir belâ getirmeye çalışan birtakım İngiliz sömürgeci çevreleri de, Kürtler arasında kışkırtıcı davranışlarını sürdürmektedirler. Şeyh Sait olayı, gericilik ve Kürtçülük akımlarıyla tutuculuk akımının bir kısmını³ bir çığır içine sokmuş, Cumhuriyet Türkiye’sini yıkmayı bile ummuş, ama çarçabuk ezilmişti.

Şapka kanunu bu zaferin ürünlerinden biridir.

O sıralarda Ankara’daki havayı belirtecek bir iki örnek vermek yararlı olur.

Ankara’da şapka giyileceği yolunda haberler dolaşmaya başlamış, birtakım genç gazete muhabirleri de şapka giymeye koyulmuşlardı. Şeyh Sait ayaklanması üzerine kurulmuş olan Ankara İstiklâl Mahkemesine de ünlü Ali Çetinkaya başkanlık ediyordu. Bu türlü şapka giyenlerin tümünü mahkemeden sert bir şekilde kovduruyordu.

Dışişleri Bakanlığının gardrobunda birkaç günden beri asılı bir şapka görüyordum. Kapıcıya kimin olduğunu sordum: “Bilmem beyim, birkaç gündür buraya bir gâvur dadandı.” dedi. Sonra öğrendim, İran’dan yeni gelmiş Müşfik Selâmi adında birininmiş.

Bunlar havayı belirtir.

Atatürk, hareketin stratejisini şöyle düzenler :

Önce Muhafız Alayı Komutanı İsmail Hakkı Tekçe’ye yeni hazırlattığı bir er başlığını göstererek: “Bunu askerine giydirebilir misin?” diye sorar. O, “Giydiririm efendim.” karşılığını verince, Atatürk: “Bundan yaptır ve hazır ol!” der.

Daha sonra, ağustos ayı içinde eski Konya Çelebisi, Mevlâna Celâleddin soyundan Türk ve İslâm bilgini Velet Çelebi’yi yanına alır, ikisi de başlarında şapka Kastamonu ve çevresine gidip halka türlü konular ve bu arada şapka üzerinde demeçler verirler. Ankara’ya döndüğünde bütün Kurtuluş Savaşı boyunca kendisini desteklemiş olan Diyanet İşleri Başkanı ünlü Rifat Hoca (Börekçi) kendisini büyük

³ Doğal olarak, K. Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Adnan Adıvar ve Refet Bele gibi uzkişilerin bu macera ile ilgileri yoktu.

bir kalabalıkla hepsinin başı açık olarak karşılar, Atatürk onu arabasına alır ve başkente girer. O gün, muhafız birliği subay ve erleri şapka giymişlerdir.

Böylelikle şapkanın “küfür” olduğu kavramı ortadan kalkmış olur. Ancak bu yeterli değildi. Atatürk’ün sözleri ve verdiği örnek, Halk Partisi mebusları ile memurlar için şapka giymeyi zorunlu kılıyordu. Esasen bunlar için bir Bakanlar Kurulu kararı da çıkarılmıştı. O vakit şu sorun ortaya çıkar: Şapka giymeyenler arasında bazı kişiler kendilerini “Müslüman”, giyenleri “gâvur” gösterip ulus arasında bir ayrılık doğmasına yol açmazlar mıydı?

Bunu önlemek için şapka giymeyi zorunlu kılan kanun çıkarılır (28 kasım 1925).

KADINLARIN BAŞLARINI AÇMALARI

1928 yılında Afganistan Emiri Amanullah Han, eşi, iki kızkardeşi ve kalabalık bir kurulla Avrupa’yı dolaştıktan sonra Ankara’ya gelmişti. Bu bayanların tümünün başı açıktı. Oysa, kendi ülkelerinde “çadiri” denilen bir giysileri vardır ki, çadır gibi baştan aşağı vücudu kaplar, alt kısmı da ayakkabılarının içine girer. Bu giysinin yüz kısmı kafeslidir ve kafesin arkasında beyaz bir tülbent vardır. Öyle ki, ne göz ne ağız ne de bir şey görünür.

O yıla değin Ankara’da “Sosyete Hanımları”, denilen takım, başlarına sarık sararlardı ve buna sarığın Fransızca karşılığı olan “türban” adını verirdiler. Böylelikle” saçları kısmen örtülürdü.

T.B.M.M. Başkanı Kâzım Paşa (Özalp)’nın Amanullah Han ve yanındakilere bir çay daveti vardı. Biz Türk davetliler ev sahibi sayılmamız dolayısıyla az önce gelmiştik. Atatürk sarıklı bayanları gözden geçirdikten sonra bu giyimi doğru bulmadı. Havanın sıcaklığından, başı saran kumaşların sıkıcılığından söz ederek bunların çıkarılmasının daha iyi olacağını söyledi. Bayanlar sarıklarını çıkardılar, ayrı odalara giderek birbirlerinin saçlarını düzelttiler ve Afganlar gelince onları başları açık olarak karşıladılar.

Önce Ankara’da, sonra İstanbul’da, daha sonra başka yerlerde, bayanların baş açık ya da şapka ile sokağa çıkmaları böylelikle başlamış ve yayılmıştır.

ATATÜRK'ÜN AMANULLAH HAN'A ÖĞÜTLERİ

Amanullah Han, Atatürk'ten kendisine bir çeşit danışmanlık edecek birini istemiş, o da beni seçmişti. Kâbil'e büyükelçi atanmıştım ve Amanullah Han'ın başkentine varmasından az sonra yola çıkacaktım.

Yol hazırlıklarıyla uğraşırken, Amanullah Han'ın çarşıda kadınların çadırlarını polise yırttırmakta olduğunu ve bu yüzden mollaların (ileri derecede bulunan din adamlarının) kendisini görüp sızlandıklarını gazetelerde okuduk. Oysa, Atatürk ona güvenebileceği çağdaş bir ordu kurmadan başına iş açacak denemelerde bulunmak öğüdünü vermişti.

Gazetelerde görülen haber üzerine Atatürk bana: "İnsan başını kayaya çarpmamalıdır, ona bunu anlat." dedi.

Kâbil'e vardığımda türlü konular üzerinde konuşurken Amanullah Han'a "Ağabeyim" dediği Atatürk'ün bu yoldaki öğüdünü de uygun biçimde bildirdim: "Yazınız Ağabeyim'e, hiç endişe buyurmasınlar, bütün millet avucumun içindedir." dedi ve yumruğunu havaya kaldırarak avucunu sıktı.

Sonradan duydum ki kendi vezirlerine (bakanlarına): "Türkler korkuyor, bakın ben neler yapacağım ve onları şaşırtacağım." demiş.

Bir iki hafta sonra birkaç gün süren uzun bir söylev verdi. Kordiplomatik de çağrılmıştı. Eşi Süreyya Hanım da vardı. Başındaki büyük şapkanın üzerinden geçen birkaç kat muslin, yüzünü örtüyordu. Bir ara Amanullah Han bağırdı: "Süreyya, çıkar o yüzündekini!" Muslin çıkınca Süreyya Hanım bir Avrupalı bayan kılığında göründü.

Yine söylevinin bir yerinde yirmi kadar kız ve kalabalık erkek çocukları önümüzden geçtiler ve Amanullah Han: "Bunları kardeşim Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderiyorum, okutsun ve yetiştirsin..." dedi. Kızlar pek çocuk değillerdi, 16-18 yaşları arasında görünüyorlardı. Göreneğe göre "çadırı" giymeleri gerekiyordu, bunun yerine dizlerine gelen etekleri ve başlarında ufak bir bereleri vardı.

Bu kızlar bu kılıkla bir otobüsle Hindistan'a ve oradan Türkiye'ye gönderilirler. Sınır üzerinde Abdülgaffar adında İngiliz uyruklu bir memur bu kızlar onuruna bir ziyafet düzenler; sınırın her iki yanında yaşayan Afgan oymaklarının ileri gelenlerini de çağırır ve bir söylevle işi pohpohlayarak ve överek anlatır. Amaç, kızları teşhir ve oymakları kışkırtmaktır.

Bir iki ay sonra Amanullah Han'ı kaçırmak zorunda bırakacak olan ayaklanma bu sınır üzerindeki oymaklar arasında başlar ve yayılır. Durumla başedemeyeceğini anlayan, daha doğrusu ürken Amanullah Han dışarı kaçmaya karar verir. Ancak sınır subaylarının kendisini bırakmamalarından korktuğu için kardeşi İnyetullah Han'ı görevle Hindistan'a gönderdiği yolunda bir ferman yazar ve yasaklamış olduğu çadırilerden birini giyip kardeşinin eşi ve kızları arasına karışarak yurttan çıkar.

TRABZON VALİSİNİN BİR BAŞVURMASI

Maarif Vekili (Millî Eğitim Bakanı) bulunduğum sırada eski Emniyet Genel Müdürlerinden olan Trabzon Valisi Rifat Bey, vilâyetindeki bayan öğretmenler arasında bir kısmının başörtü ile okula geldiklerini bildirip bunu bir emirle yasaklamamı istedi.

Mektubu Atatürk'e gösterdim. Şu yolda konuştu:

“Bu işe karışma, zamanla kültür ilerledikçe bunlar hep olacaktır; bu sırada bize düşen başörtü giymeye zorlayanlar varsa onlarla mücadeledir. Başörtü işi fes işi gibi kör bir taassubun sonucu değildir; insanlarda pek canlı olarak var olan ayrı bir duygunun, kıskançlık duygusunun da etkisi altındadır. Onunla mücadele apayrı bir konudur.”

Valinin mektubunu karşılıksız bıraktım.

ATATÜRK'ÜN FRANSIZCASI

Atatürk Fransızca'yı hele okurken iyi anlardı, karşısındaki çabuk konuşursa anlamadığı yönleri tekrarlattırır. Konuşmaya gelince, pratiği olmadığından tam gereken sözcüğü bulmakta güçlük çekerdi. Bu nedenle yabancılarla görüşürken tercüman kullanmayı daha uygun görürdü.

Genel Sekreterliğim sırasında, Armstrong'un *The Grey Wolf* (Bozkurt) adlı eseri gelince, kendisine en ilginç parçalardan birkaçını Türkçeye çevirerek okudum. Eser saçmalarla, yalan-yanlılarla doluydu, ama ilgi çekiciydi. “Bunun çevirisini yaptıralım.” dedim. “Uzun sürer, sen okuyarak çeviremez misin?” dedi. “Cümle kuruluşu büsbütün başka iki dil arasında sözlü çevirme çok güçtür, dersenem sizi sıkar, derseniz, Fransızcaya çevirmeyi deneyeyim.” karşılığını

verdim. “İyi öyleyse, başla.” dedi ve hemen o akşam başlayarak birkaç gün içinde çeviriyi sofraya başında bitirdik.

Atatürk'ün genel görüşü, eserin kendisiyle alayı kapsamakla birlikte daha çok Türk ulusunu pek küçültücü olduğu ve kendisinin didinmelerine acıdığı yolundaydı.

ATATÜRK VE ALAFRANGA MÜZİK (BATI MÜZİĞİ)

Atatürk'ün müziğe çok merakı vardı ve keyiflenince türkü, şarkı, gazel söylemeyi ve söyletmeyi severdi. Ancak çocukluğundan beri hep alaturka müziği duymuş ve ona bağlanmıştı. *Alafranga* havalarından pek hoşlanmazdı. Saffet Arkan, Edip Servet Tör, Dr. Rasim Ferit Talay ve ben, ona operanın pek üstün bir zevk olduğunu anlatırdık.

Bir gün Stalin'den en iyi opera şarkıcılarından birkaç tanesini kısa bir süre için Ankara'ya göndermesini istedi. O da, en üstün ve her türlü sesi kapsamına alan kadın-erkek 7-8 kişilik bir kurul gönderdi.

Çankaya köşkündeki yemek odasına bir piyano kondu ve birkaç gün orada New-York Metropolitan veya Paris'in ünlü operaları ayarında müzik ve şan'ın en yüksek doruklarına çıkan bir ziyafetler dizisine tanık olduk.

Bunun üzerine Atatürk, “Şimdi alafranga müziğin ne demek olduğunu anladım.” dedi ve radyolarda alafranganın çoğaltılmasını buyurdu. Ancak kendisi eski zevkinden ayrılmadı. Nasıl olsa gelen gelen artistler ayarında dinleyecek kimseyi bulamıyordu.

TEKNİK ÖĞE (UNSUR) EKSİKLİĞİ

Zafer ve barıştan sonra kalkınma çabalarımızı köstekleyen en büyük nedenin her kolda teknik öge eksikliği olduğunu Atatürk söylendi. Kendi başına gelen bir olayı şöyle anlattı:

“Yeni edindiğim çiftliğin bir tarlasını sürdürüyordum. İşi de sözde bilenlere havale etmiştim. Bir köylü, sürme işine bakarak gülümser bir durum takınmıştı. Ona, neden güldüğünü sordum. “O tarlada ekin bitmez.” dedi. “Neden?” dedim. “Biz bir tarlanın verimli olup olmadığını anlamak için oraya gecedem su dolu bir testi gömeriz, eğer sabah testide su kalmamışsa toprak verimli demektir, kalmışsa

onu işe yaramaz sayarız. Ben vaktiyle bunu burada denemiş ve olumsuz sonuç almıştım.” karşılığını verir. Gerçekten de o yıl o topraktan bir şey alınamaz ve emekle tohum boşuna gider. Hiç kuşkusuz, teknik öğeler toprağın verimliliğini testi ile denemezler, daha güvenilir bilimsel usulleri vardır. Bunları bilmeyince, köylüler kadar bile olamıyorlar.”⁴

İSMET BEY (İNÖNÜ)'İN ERKÂN-I HARBİYE-İ UMUMİYE REİSİ OLMASI

1920 nisan sonlarında T.B.M.M. toplanınca hükümet kurma işine girişilir. Atatürk, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin (Genelkurmay Başkanının) Bakanlar Kurulu üyesi olmasını ve bu göreve Albay İsmet Bey'in atanmasını kararlaştırır.

Bunu öğrenen Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ile Albay Refet Bey (Bele) Atatürk'ü görüp sorarlar: “Bu makam Osmanlı'da olduğu gibi Harbiye Nazırının (Millî Savunma Bakanının) buyruğu altında mı, yoksa imparatorluk Almanya'sındaki gibi ondan bağımsız bir makam mı olacaktır?”

Atatürk “Bağımsız olacaktır.” karşılığını verince, “Biz daha kıdemliyiz ve Millî Mücadeleye daha önce atıldık.” derler.

Atatürk'ün karşılığı şu olur: “Üçünüz de aynı çapta birliklere komuta ettiniz. Ben aranızdan onu seçtim.”

ATATÜRK VE DR. ADNAN ADIVAR

Bir akşam sofrada eski muhalifler üzerinde konuşulurken Dr. Adnan Adıvar'ın adı geçti. Dedim ki: “Onu çok yakından tanırım; uzun zaman bir evde kaldık. Bir süre de aynı odayı bölüştük. Kurtuluş Savaşı boyunca onun hep sizin yanınızda olduğuna ve siyasanızı desteklediğine tanık oldum. Evdeki konuşmalarında da tutumu buydu.”

Atatürk şöyle dedi: “O karısı olmasaydı, Adnan benden ayrılmazdı.”

Bilindiği gibi Dr. Adnan Adıvar'ın eşi Halide Edip Hanım, Atatürk'e çok muhalefet etmişti. Uzun süreceği belli olan Sakarya vuruşması başlamadan önce Atatürk onu “Halide Onbaşı” olarak karargâhına götürmüştü. Amaç, arkada çetin bir muhalif bırakmamaktı.

⁴ Bu çiftlik, Atatürk için tarım işlerine nüfuz etmek yolunda bir araç olmuştur.

REFET PAŞA'NIN BİR SÖZÜ

Bilinen nedenler dolayısıyla “Terakkiperver Cumhuriyet Partisi” nin kurucularıyla Atatürk arasına giren “küskünlük” diyelim, oldukça uzun sürmüş, sonunda bazılarıyla barış olmuştu. Atatürk’ün son yıllarında Refet Paşa (Bele) da barışanlar arasındaydı. Atatürk bu konuda bir konuşmayı bana anlatmıştır: “Refet’e, “Sizler bana isyan ettiniz” dedim; o da şu karşılığı verdi: “Biz, size isyan etmedik; birini kıskandık.”

ATATÜRK’ÜN ADLİYEME SAYGISI VE
ALİ SAİP URSAVAŞ’IN SUİKAST İŞİ

Kurtuluş Savaşında Urfa bölgesinde önemli hizmeti görülmüş olan Ali Saip Ursavaş’ın Suriye sınırına yakın bir çiftliği vardı. 1935 yılında haber alma örgütleri o çiftliğe Suriye’den birtakım kuşkululu kimselerin gelip gittiğini ve bunlar arasında Atatürk’e suikast yapmak istediklerinden kuşkulananların bulunduğunu bildirirler. İşin bir kaçakçılık sorunu olasılığı üzerinde de durulur. Atatürk geniş haritalar üzerinde bölgeyi inceler ve A. S. Ursavaş’ı çağırıp sorguya çeker. O, gelip gidenlerin iş amacı güden kimseler olup, ne kaçakçılık ne de suikastla ilgili bir şey olmadığında direnir.

Atatürk’ün edindiği kanı, suikast olasılığının ağır bastığıydı. “Çünkü,” derdi, “bu gidiş gelişlerde mutlaka gizli bir neden olmalıdır. Eğer kaçakçılık olsaydı, Ali Saip bunu bana söyler ve af dilerdi. Bunu yapmayıp tüm inkâra sapsa suikast kuşkusunu pekiştiriyor.”

Bununla birlikte Atatürk adliyeye hiç karışmadı. Urfa Mebusu olan A. S. Ursavaş’ın dokunulmazlığı Meclisçe kaldırıldı ve Ursavaş mahkemede beraat etti.

Bu sonuç karşısında, Atatürk’ün tek sözü: “Böyle bir dava bu çocuk savcının eline bırakılır mıydı?” olur.

LA TAKREBÜ’S-SALÂTE⁵

Türk Tarih Kurumu, benim Kâbil elçiliğim sırasında kurulmuş ve ilk eser olarak *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı bir kitabı yalnız yüz nüsha olarak bastırıp gerekli gördüğü kimselere dağıtmıştı. Bunlar

⁵ “Namaza varmayın” anlamında olup âyetin tümü “Namaza varmayın, eğer sarhoş iseniz”dir. Güya Bektaşiler, âyetin yalnızca birinci kısmını okuyarak “Tanrı namazı yasaklıyor” bahanesiyle namaz kılmazlarmış.

arasında ben de vardım. Eseri bana göndermiş olan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, düşünce ve eleştirilerimi bildirmemi de istemişti.

Kitabın amacı, her çağda kurulmuş olan uygarlıklarda ve devletlerde Türk etkisini ve Türklerin payını belirtmekti; bu konuda, benim görüşüme göre, aşırı gayret gösterilmişti. Şu da var ki, eser bir denemeydi; daha doğrusu ilerideki çalışmalara yön verecek çıkış noktalarını belirliyordu. O noktalardan başlayıp araştırmaları sürdürecektir olanlar elbette kesin kanıtlar ya da çok kuvvetli olasılıklarla karşılaşmadan hüküm vermeyeceklerdi.

Tevfik Bıyıklıoğlu'na yazmış olduğum karşılığın müsveddelerini bulamadığım için olaya genel çizgileriyle değineceğim:

L'Evolution de l'Humanité adını taşıyan eserler dizisinin eski çağlara ait bir cildinde, bir ulus hakkında "Filanca yazar bu ulusa Türk (veya Turan) asıllı demektedir ise de, böyle olmayıp..." gibi bir fıkra bulunuyordu. *Ana Hatları* yazarları, bunun bir kısmını alıp: "Filan yazar bu ulusa Türk (veya Turan) asıllı diyor" diye kesip atmışlar ve fıkrayı aldıkları eserin adını ve sayfasını belirtmişlerdi.

O eser Kâbil'de, bende de vardı, gösterilen yere baktım ve ikinci kısmın çıkarılmış olduğunu gördüm. Verdiğim uzun karşılıkta, türlü görüşlerim arasında bu olayı da andım ve "La takrebü's-salâte" biçiminde nakiller yapıldığını imledim.

T. Bıyıklıoğlu'ndan Atatürk'ün yazımdan memnun olduğu yolunda bir karşılık geldi.

Aradan iki yıl kadar geçti; yeniden Genel Sekreter oldum. Bir gün tarih üzerinde bir çalışma sırasında Atatürk, "Sen benim *La takrebü's-salâte* tarzında nakil yaptığımı yazmıştın." dedi. "Ben onu sizin için değil, kitapta yazar olarak adları geçenler için yazdım." karşılığını verince: "Yok, yok hitap banadır." diyerek "*L'Evolution de l'Humanité*"nin o cildini açarak fıkrayı şu biçimde ele aldı: "Mademki bir tarihçi, o ulus için Türk (veya Turanlı) demiştir; her halde kanıtları vardır. Onun bu konu ile ilgili yazıları ele alınıp incelenmelidir ve onun düşüncesini beğenmeyenlerin yazılarıyla karşılaştırılıp bir hükme varılmalıdır. Benim istediğim bundan ibarettir." dedi.

Bu olay, Atatürk'ün iki güzel huyunu belirtmektedir: içtenlikle yapılan eleştiriye kızmamak ve çalıştırdığı kimseleri bilinçsiz birer araç gibi değil, inanmış arkadaşlar gibi kullanmaya önem vermek.